

ZBORNİK RADOVA O HRVATSKOJ POVIJESTI U X. I XI. STOLJEĆU

Vita religiosa morale e sociale ed i Concili di Split (Spalato) dei secc. X—XI, Medioevo e umanesimo — 49, Editrice Antenore, Padova 1982, p. 568.*

Josip Pasarić

Na inicijativu i potporu nadbiskupa splitsko-makarskog i metropolite južno-hrvatskog Frane Franića, te uz sudjelovanje prof. Michela Françoisa, generalnog tajnika Međunarodnog komiteta povijesnih znanosti u Parizu, i monsignora Michelea Maccaronea, predsjednika Papinskog odbora za povijesne znanosti u Rimu, održan je u Splitu od 26. do 30. rujna 1978. Međunarodni znanstveni simpozij o crkvenoj povijesti u Hrvata pod naslovom: *Religiozni, moralni i društveni život i splitski sabori u X. i XI. stoljeću*. Tih dana se okupilo stotinjak povjesničara iz naše i mnogih europskih zemalja u Splitu koji — kao što je rekla u zaključnoj riječi poznata talijanska historičarka Gina Fasoli — zadivljuje svojim položajem između mora i Mosora i svojim skladom između spomenika prebogate prošlosti i snažnog ritma novoga života. Splitski simpozij bio je prvi međunarodni zbor medievista takvoga opsega i značenja na našem tlu. Pothvat u našoj sredini gotovo bez presedana.

Međutim, sigurno ni najveći optimisti nisu tada mogli slutiti da će rad simpozija, iako se odvijao na rijetko visokoj znanstvenoj razini, uroditi tako bogatim plodom, da će biti sačuvan i za budućnost u tako impozantnoj knjizi. Dvije su osnovne značajke ovog zbornika. Prvo: zbornik donosi niz novih rezultata kao trajni doprinos našoj i svjetskoj historiografiji, i drugo: zbornik je te rezultate o veoma značajnom razdoblju hrvatske povijesti učinio pristupačnim svjetskoj znanstvenoj javnosti.

Knjiga je objavljena u travnju 1982. godine u Padovi u nakladi ugledne izdavačke kuće »Antenore« kao 49. svezak serije *Srednji vijek i humanizam* pod naslovom *Vjerski, čudoredni i društveni život i sabori u Splitu desetog i jedanaestog stoljeća*. U Zborniku, koji je uredio Atanazije Matanić, nalaze se, pored uvodnog dijela s pozdravima i porukama, 22 rasprave na svjetskim jezicima: četiri na njemačkom, sedam na francuskom, jedna na latinskom, a ostale na talijanskom jeziku. Na kraju svake rasprave dodan je kratki sažetak na hrvatskom jeziku.

Od 22 autora devedet su strani historičari i znanstvenici. Ako pogledamo literaturu, s kojom su se oni služili, onda ćemo vidjeti da je broj djela, koja su prevedena ili izvorno objavljena na nekom stranom jeziku, vrlo oskudna. No, i najveći dio tih radova, s kojima se mogu koristiti strani povjesničari, već je zastario, jer je objavljen prije prvoga svjetskog rata, kad su se hrvatske zemlje nalazile u Habsburškoj monarhiji, zaključno sa Šišićevom *Geschichte der Kroaten*. Nakon 1918. god. pa do danas mogu se djela i rasprave o hrvatskoj povijesti tako reći na prste izbrojiti. U nas ne postoje nikakve, a najmanje periodične publikacije, kakve imaju na primjer Mađari i drugi manji narodi, u kojima bi se donosio izbor najvažnijih historiografskih radova preveden na svjetske jezike i namijenjen historičarima ostalih zemalja. Stoga već samo to da je ovaj Zbornik iznio pred svjetsku znanstvenu javnost cijeli niz rasprava o hrvatskoj povijesti bilo bi dovoljno da ga uvrsti u vrijedne i važne pothvate u našoj kulturi.

Bogata i plodna diskusija, koja se vodila na simpoziju o svakom referatu, nije objavljena, osim što ju je kratko spomenuo Slavko Kovačić u uvodnoj kronici. Međutim, to nije manjak, jer su autori uključili napomene i kritike iz diskusije u svoje objavljene tekstove. Koliko je simpozij pridonio konačnom oblikovanju tiskanih priloga, vidi se iz riječi jednog od autora (Piero Zerbi):

* Zbornik se može nabaviti u Nadbiskupskom ordinarijatu, Zrinsko-frankopanska 14, 58000 Split.

»Tekst ovdje tiskan duboko se razlikuje od onog koji sam čitao na simpoziju u Splitu« (113). Iz tih riječi, koje bi mogao ponoviti i dobar dio ostalih autora, očito je, koliko je simpozij bio koristan, upravo neophodan, jer je ispravio niz do tada uvriježenih, ali pogrešnih mišljenja.

Tema je Zbornika — kao što govori i sam naslov — vjerski, moralni i društveni život u vezi s crkvenim saborima u Splitu u desetom i jedanaestom stoljeću. To je — kao što je naveo kardinal Jean Villot u ime pape Ivana Pavla I. u poruci nadbiskupu Franiću i simpoziju — »vrijeme prijelaza iz prvog u drugi kršćanski i europski srednji vijek«. No, to je vrijeme veoma važno i za našu nacionalnu povijest. To je istaknuo i nadbiskup Franić u svojem laičkom pozdravnom slovu: »Splitski sabori desetog i jedanaestog stoljeća predstavljaju važan dio crkvene povijesti u Hrvata. Međutim, kako je u ono vrijeme crkveni život obuhvaćao veliki dio društvenog, čak i političkog života, ovi sabori poprimaju ne malo značenje i za našu svjetovnu i građansku povijest.«

Zaista, povijesni izvori iz tog vremena najvećim su dijelom vezani uz Crkvu. S druge strane Crkva je gotovo jedina uspjela sačuvati dio svojih dokumenata. Stoga se u razdoblju ranog srednjeg vijeka crkvena i nacionalna povijest ne mogu razdvajati. Kada bismo iz hrvatske povijesti toga razdoblja oduzeli izvore vezane na različite načine uz Crkvu, naša bi povijest ostala bitno osakaćena.

Dva obrađena stoljeća predstavljaju, s obzirom na koncile održane u Splitu, svako za sebe posebne cjeline. Za X. stoljeće sačuvana je dokumentacija za samo dva usko povezana sabora iz 925. i 928. godine, ali s tako bogatom problematikom, da je baš njima posvećena pretežna pozornost i u ovom Zborniku. U XI. stoljeću, i to u posljednja četiri desetljeća, do danas imamo vijesti za osam koncila u Splitu, ali s mnogo manje izvornih dokumenata, tako da smo za njih najvećim dijelom upućeni na pripovijedanje Tome Arhidakona i njegovu *Povijest Splitske crkve*. Izvan Splita održano je u to vrijeme još pet koncila: u Ninu, Kninu, Šibeniku i dva u Zadru. Gotovo svim tim crkvenim saborima predsjedavali su papinski izaslanici, koje je Sveta Stolica, uglavnom po dvojicu, upućivala u naše krajeve dajući tako iznimnu važnost svojim vezama s crkvom i kraljevinom na istočnoj obali Jadrana.

Ako bismo te rasprave pokušali grupirati, mogli bismo to učiniti prema različitim kriterijima. Vjerojatno bi najprimjerna bila podjela prema tematici.

U prvu grupu treba svrstati priloge, koji se bave općom problematikom crkvene povijesti u Hrvatskoj u europskom kontekstu toga doba. Takva je čeona rasprava Harald Zimmermanna, poznatog izdavača papinskih isprava srednjega vijeka. Njegovu prilogu dugujemo najljepšu obranu vjerodostojnosti saborskih spisa iz 925. i 928. godine, koja je od nekih dugo stavljena u pitanje, tako da se i Ante Josip Soldo u sažetku svojeg historiografskog pregleda našao ponukan napisati: »Usprkos ozbiljnim razlozima da se spisi I. spl. sabora proglašavaju falsifikatima, noviji historioografi smatraju ih vjerodostojnima, ali loše tradiranima.« Zimmermann takvih »ozbiljnih razloga« nije vidio. Naprotiv, on piše da tekst saborskih akata već s filološkog gledišta nije mogao nastati u novije vrijeme humanističkog latinizeta, nego se ti akti i po svojoj argumentaciji i općem povijesnom sadržaju potpuno uklapaju u X. stoljeće. Stoga naglašava, da on nije našao nikakva razloga da papinska pisma, koja se u tim aktima nalaze, proglašuje za falsifikate i da ih isključi iz svojega izdanja papinskih regesta.

U istu grupu ide i prilog Reinharda Elzea. On je situirao kraljevinu Hrvatsku i splitsku metropoliju, koja je 925. preuzela ulogu nacionalne Crkve povezane s Rimom, u opći povijesni kontekst navodeći niz sličnih primjera diljem Europe toga vremena. Tu spada i prilog Josipa Lučića, koji se bavi nekim osnovnim karakteristikama odnosa između Crkve i države u Hrvatskoj tijekom X. stoljeća.

Još uvijek u prvu grupu treba uvrstiti i već spomenuti rad Ante Josipa Solda o historiografiji splitskih koncila. U zbornicima takve vrste takav rad obično zauzima središnje mjesto. To možemo s pravom reći i za Soldin prilog, jer je vrlo temeljit, detaljno informiran, čak iznad nekih priloga, koji se bave posebnim temama, iako nije bez propusta, pa i pogrešaka. No, to je neizbježno u radu takve naravi, osobito ako je bio obavljen u kratkom roku.

Vrlo značajan prilog ove grupe i ujedno najopsežniji u knjizi jest studija Viktorija Perija pod naslovom *Split i bizantska tema Dalmacija*. Ono po čemu se Perijev rad osobito ističe jest njegov čvrsti stav, nasuprot mnogim našim povjesničarima, i prijašnjim i sadašnjim, da Crkva u dalmatinskim gradovima nije nikada potpadala pod carigradsku patrijaršiju, iako se povremeno udaljavala od Rima. Taj je stav Peri branio već na simpoziju, u referatu i diskusiji, i u svakom slučaju uspješno ga obranio. Neke druge svoje stavove u ovoj je raspravi promijenio, ali ne dovoljno. To se odnosi u prvom redu na precjenjivanje bizantskog utjecaja na Hrvate, a pogotovo na njegovo vjerovanje da su dalmatinski gradovi bili neprekidno pod vlašću Bizanta.

U drugu grupu — koja je najveća — idu studije o pojedinim dijecezama, tj. o splitskoj nadbiskupiji i njenim sufraganim biskupijama.

O splitskoj nadbiskupiji govore posredno ili neposredno zapravo svi autori. Stoga nije neobično da se njome posebno pozabavio jedino Atanazije Mata-ničević vrativši se na svoju davnu temu o splitskom nadbiskupu kao o primasu Hrvatske i Dalmacije. Taj se naslov javlja tek oko 1200. godine, ali ima svoj korijen — kao što autor naglašava — u vremenu narodne dinastije.

Od dijeceza, koje su u desetom i jedanaestom stoljeću bile unutar splitske metropole Zadar je obradio Eduard Peričić, Dubrovnik Vinko Foretić, Nin Vladimir Koščak, Trogir Milan Ivanišević i to preko njegovog najistaknutijeg biskupa sv. Ivana Trogirskoga, dok Benedikta Zelić-Bučan piše o Stonu u studiji pod naslovom *Hrvatsko ćirilsko pismo u južnim dijecezama splitske crkvene provincije do kraja XII. stoljeća*. Glavni predmet njezina interesa jest evanđelistar kneza Miroslava, koji autorica s dovoljno argumenata stavlja unutar hrvatske kulturne tradicije. Đuro Basler je značajki obradio bosansku biskupiju, koja se, doduše, nigdje ne spominje kao sufraganska splitskoj metropoli, ali se nalazila u njezinu ozračju. Prema tome od tadašnjih splitskih sufraganskih biskupija u Zborniku nemaju posebnih priloga biskupije Krka, Raba, Biograda, Knina i Kotora, ali se i o njima govori u drugim radovima.

Posebnu grupu čine četiri rasprave, koje se bave liturgijom, latinskom i slavenskom, odnosno liturgijom sv. Petra i glagoljaškim obredom. Njihovi autori su strani znanstvenici: František Vjenceslav Mareš, Victor Saxer, Mihael Lacco i Cesare Alzati.

U područje umjetnosti zahvatila su također četiri autora. Među njima je Josip Nagy opisao bas-relief iz krstionice splitske katedrale, i ponovno iznio dokaze da prikazuju hrvatskog kralja Zvonimira. Maurice Pinson bavi se Radovanovim portalom u Trogiru s ikonografskog gledišta, dok je Marin Tadin iscrpno i s velikom erudicijom razradio vijest Tome Arhidakona, kako je splitski nadbiskup Lovro uputio svog službenika u Antiohiju da izuči zlatarski zanat, a taj je zatim izradio mnogo zlatnih i srebrnih predmeta za splitsku katedralu. I već spomenuti rad Benedikte Zelić-Bučan ide jednim dijelom u tu grupu, jer se bavi iluminacijama Miroslavova evanđelistara, koje taj čuveni kodeks vežu uz zapadnu romaničku umjetnost.

Tri preostala priloga imaju različitu tematiku. Tako Josip Delić obrađuje disciplinu klera u svjetlu propisa i zaključaka splitskih koncila, osobito što se tiče celibata, koji u to vrijeme još ni u ostaloj Europi nije bio općenito prihvaćena praksa katoličkog klera. Makso Pelosa izložio je probleme u vezi s pripremanja povijesnog atlasa Crkve u Hrvata, dok Piero Zerbi nastoji utvrditi da je splitski nadbiskup Manasse adresat jednog pisma pape Paskala II. iz 1113. godine.

Ako bi se pokušalo rekapitulirati najvažnije rezultate, kojima su autori ovoga Zbornika zadužili povijesnu znanost, onda bi se oni, možda, mogli svesti u slijedećih nekoliko točaka.

Crkva u dalmatinskim gradovima nikada nije bila u sklopu Istočne Crkve i Carigradske patrijaršije. Još je to manje bila Crkva u Hrvata, koja je s dalmatinskom Crkvom — osim kratkog razdoblja ninske biskupije od 864. do 925. godine — činila uvijek nedjeljivu cjelinu.

Bizanski suverenitet nad dalmatinskim gradovima nije bio neprekidan, jer su se oni kroz kraća ili duža razdoblja nalazili unutar hrvatske države.

Spisi su crkvenih sabora 925. i 928. autentični.

Tomislav je prvi kralj Hrvatske i Dalmacije, u čijim gradovima obavlja stvarnu vladarsku vlast.

Područje splitskih sufragana južno od Neretve bilo je pod knezom Mihajlom Viševićem sastavni dio države kralja Tomislava, te je do kraja XII. stoljeća pripadalo hrvatskoj kulturnoj sferi.

Slavenska liturgija i glagoljaštvo, unatoč svojemu ćirilometodskom porijeklu, postali su hrvatska nacionalna osobitost bez pokroviteljstva Bizanta.

Hrvatska je u XI. stoljeću bila potpuno uklopljena u opće europski reformatorski pokret Katoličke Crkve.

Ovim općim postavkama trebalo bi dodati još tri posebna pitanja, koja su u Zborniku, čini se, našla svoje konačno rješenje. To se odnosi na vrlo sporni izraz »Urborum« saborskih akata iz 925—928. godine, za koji je sada dokazano da je izvorno glasilo »Chulmorum«. Dakle radi se o Zahumljanima. Nasuprot sporova oko izraza »Urborum« do sada se jednodušno smatralo da se u zaključcima sabora iz 925. godine javlja ime nekog biskupa Licinija. Međutim, radi se o biskupu Ulcinja, za čiju se biskupiju splitska metropolija u kasnije vrijeme spori s dubrovačkom i barskom nadbiskupijom. I konačno, više nema nikakve sumnje da bas-relief — danas u krstionici splitske katedrale — predstavlja lik hrvatskog kralja Zvonimira.

Na kraju treba spomenuti da ovaj vrijedni i zanimljivi Zbornik nije posljednji plod te vrste, ponikao iz starog, ali plodnog korijena splitske metropolije, jer će se povijesničari i znanstvenici iz različitih zemalja imati prilike ponovno okupiti pod njezinim okriljem na novom simpoziju u jesen iduće godine.

NOVE KNJIGE

Dr. Frane Franić: **CJELOVITO KRISTOVO OTKUPLJENJE**. Uskrsna poslanica u jubilarnoj godini otkupljenja. Izd. Crkva u svijetu, Split, 1984. Nadbiskupova uskrsna poruka: teološki snažna i aktualna. Cijena 50 din. Narudžbe: Uprava Crkve u svijetu, Zrinsko-frankopanska 14, 58000 Split.

Ivan Čubelić: **DOBRANJE**. Prošlost i sadašnjost, Crkva u svijetu, Split, 1984. Mala monografija sela i župe. Narudžbe: Crkva u svijetu, Zrinsko-frankopanska 14, 58000 Split.

Živan Bezić: **RAZVOJNI PUT MLADIH**, Crkva u svijetu, Split, 1984. Psihološki pogled u mladenaštvo i pedagoško-ogojna usmjerenja. Cijena 500 din. Narudžbe: Crkva u svijetu, Zrinsko-frankopanska 14, 58000 Split.

Ivan Mužić: **MASONSTVO U HRVATA**, III popunjeno izdanje, Crkva u svijetu, Split, 1984. Cijena 2500 din. Narudžbe: Ivan Mužić, Meštrovićeva 2, 28000 Split.

Celestin Tomić: **MARIJA MAJKA**, Zagreb, 1984. Cijena 300 din. Narudžbe: Uprava Veritasa, Miškinina 31, 41000 Zagreb.